

Manuál pro vedení reflektivních seminářů se studenty, vedených oborovými didaktiky

Připravil Mgr. Michal Dubec, Ph.D.

Reflexe je mentální proces spočívající ve snaze strukturovat nebo restrukturovat vlastní zkušenosti, problém nebo stávající znalosti či vhledy. Jedná se o klíčový nástroj osobního i profesního rozvoje. Jak pravil John Dewey¹ „**Neučíme se zkušeností samotnou, ale reflexí této zkušenosti.**“ Díky reflexi mohou studenti hlouběji porozumět vlastním zkušenostem a zážitkům, které si odnesli z vlastní pedagogické praxe. Cílem reflexe je **uvědomit** si vlastní chování a **jeho dopady na žáky** a díky tomu si funkční chování ukotvit a u neefektivního promyslet a navrhnout možné alternativy. Jak uvádí Cannig² koncept reflektivní praxe se stal jednou z nejvlivnějších teorií profesionálního rozvoje ve vzdělávání učitelů v posledních 30 letech.

Cíle reflektivních seminářů:

Cílem reflektivních seminářů pro studenty je společně s oborovým didaktikem a spolustudenty strukturovat zkušenosti, získané vlastní pedagogickou praxí, především z oborově didaktického úhlu pohledu.

Student by měl po absolvování reflektivních seminářů být schopen:

- reflektovat vyučovací hodinu vedenou sebou, nebo jiným pedagogem, z hlediska principů oborové didaktiky, se kterými je seznamován v průběhu studia,
- na základě reflexe výuky zformulovat konkrétní ocenění a příležitosti k rozvoji toho, kdo ji vedl (sebe, jiného pedagoga),
- převzít na sebe svou část odpovědnosti za učení a vlastní rozvoj. (Pokud se student učí reflektovat vlastní pedagogickou praxi, začíná prostřednictvím paradigmatu heutagogiky zkoumající procesy spojené se sebeřízeným učením, přebírat část odpovědnosti za své učení)³.

Níže je popsán návrh programu všech tří setkání. Program je navržen tak, aby navazoval na principy a výstupy, se kterými studenti již pracovali a dále je rozvíjel. Konkrétně se jedná o:

- práci s **chtěnými a nechtěnými učitelskými Já**,
- práci se **zaměřováním pozornosti** na jednu konkrétní oblast učitelských dovedností,
- práci s **postupným rozvojem** určité učitelské dovednosti formou jejího rozpadu na konkrétní postupně dosažitelné kroky,
- práci s vlastním učitelským portfoliem.

¹ Dewey, 1938.

² Canning, 2010.

³ Blaschke, 2019.

Organizace reflektivních seminářů:

Jde o celkem **tři** semináře. První z nich má proběhnout před započítím praxe, druhý v průběhu praxe a třetí po jejím skončení. První a druhý seminář může proběhnout v online podobě.

Níže naleznete návrh programu všech tří reflektivních setkání, včetně pracovních listů pro studenty a návrhů konkrétních výstupů do jejich učitelského portfolia.

První reflektivní seminář (před započítáním vlastní praxe studenta).

Z tohoto setkání studenti odcházejí s tím, že mají každý zformulovanou jednu konkrétní oblast učitelských **oborově didaktických dovedností**, na kterou se během praxe zaměří (viz pracovní list níže). Jde o to, že pokud student **zaměří svou pozornost na jednu konkrétní učitelskou dovednost**, můžeme to potom společně na druhém setkání vytěžít v reflexi a roste šance, že se student díky praxi ve zvolené dovednosti skutečně posune. Pokud student jde učit a má při tom sledovat a následně reflektovat více okruhů dovedností, klesá šance jejich skutečného vytěžení v reflexi a tím i studentova posunu.

Čas	Blok	S čím jako student z bloku odcházím
15 minut	Reflektivní semináře (smysl, harmonogram, výstupy) 1. Představíme studentům smysl reflektivních seminářů (viz výše). 2. Představíme studentům harmonogram reflektivních seminářů. 3. Představíme studentům, co od nich v rámci RS očekáváme: - z prvního každý student odejde se svým zformulovaným osobním rozvojovým cílem (ORC) v rámci didaktiky daného oboru (viz formulář v příloze A1) a uloží si ho do portfolia. - na druhém každý student provede reflexi naplňování svého ORC během praxe (viz formulář v příloze A2) a uloží si ji do portfolia. - na třetím každý student provede reflexi své praxe, zaměřenou na oborově didaktické učitelské dovednosti (viz podklady pro diskusi v příloze A3) a uloží si ji do portfolia. 4. Vyzveme studenty k dotazům k čemukoli, o čem jsme s nimi hovořili.	• Znáám smysl RS. • Vím, kdy budou RS probíhat. • Rozumím smyslu a struktuře požadavků, které jsou na mě v rámci RS kladeny.
30 minut	Samostatná práce studentů na formulaci svého ORC 1. Seznámíme studenty se smyslem zaměřování své pozornosti na jednu	• Rozumím tomu, proč je smysluplné se na praxi zaměřit na jednu konkrétní oblast oborově didaktických

	konkrétní⁴ učitelskou oborově didaktickou dovednost. Díky tomuto zaměření je možné se na danou dovednost následně podrobně zaměřit při reflexi (na druhém reflektivním semináři) a roste šance, že se student skutečně díky praxi ve zvolené dovednosti posune⁵. 2. Rozdáme studentům pracovní list Pomůcka pro práci s rozvojem vybrané učitelské oborově didaktické dovednosti (příloha A1). Namísto tohoto přehledu, který je formulován tak, aby v zásadě pokryl všechny obory, je možné pracovat s kompetenčním rámcem daného oboru. Dopředu studentům sdělíme, že jejich vyplněný pracovní list bude číst někdo z jejich kolegů.	kompetencí a v ní jít do hloubky. • Znáám propojení svého ORC se svými ne/chtěnými učitelskými Já. • Rozumím tomu, že mé ORC má vždy mít konkrétní dopad na žáky ve třídě.
30 minut	Práce studentů ve dvojicích 1. Ze studentů přítomných na reflektivním semináři vytvoříme dvojice. Dvojice má za úkol vyměnit si vyplněné pracovní listy s ORC. Pracovní list kolegy/kolegyně si každý přečte a označí: - co oceňuje a proč - co by potřeboval/a vysvětlit Dále o bodů č. 4,5, a 6 doplní vždy nejméně jeden další příklad. Na tento první krok mají všichni 15 minut času. 2. Následuje zbývajících 15 minut, během kterých si studenti vrátí své pracovní listy a navzájem si sdělí: svá ocenění; vysvětlí si, co potřebují a proberou příklady.	• Vyzkouším se ponořit do kontextů ORC spolustudujícího a formulovat v jeho rámci činnosti učitele při přípravě hodiny a dopady na žáky.
15 minut	První reflektivní seminář je zakončen společnou diskusí vyučujícího a studentů zaměřenou na to, kdo si zvolil jaký ORC a co koho v souvislosti s tím napadá.	• Sdílím své myšlenky a pocity spojené s ORC a vnímám myšlenky a pocity druhých.

⁴ Burch, 1970

⁵ Dubec, 2024.

Druhý reflektivní seminář (v průběhu vlastní praxe studenta).		
Z tohoto setkání studenti odcházejí s tím, že zreflektovali, jak se jim dařilo pracovat s konkrétní učitelskou oborově didaktickou dovedností, na kterou se zaměřili.		
Čas	Blok	S čím jako student z bloku odcházím
10 minut	Provedeme se studenty úvodní zpřítomňovací kolečko, při kterém každý student shrne maximálně dvěma větami, jak se měl na praxi.	Naladil jsem se na sdílení toho, jak probíhá má pedagogická praxe.
50 minut	1. Každý student vyplní Formulář pro reflexi práce s osobním rozvojovým cílem (viz příloha A 2). Na vyplnění má každý 10 minut času. Studenty upozorníme na to, aby psali čitelným hůlkovým písmem, protože jejich formulář budou číst kolegové. 2. Rozdělení studentů do trojic. V případě online setkání do breakout rooms po trojicích (na tuto činnost mají trojice 30 minut času). Každý z trojice dostane formulář kolegy/kolegyně ze stejné trojice. Úkolem je ho přečíst a označit: a. nejméně jedno konkrétní místo, které čtenář oceňuje a stručně připsat, za co ho oceňuje. b. nejméně jeden další nápad (pouze u otázky č. 3), u kterého čtenáře napadl další příklad činnosti učitele, směřující k naplňování vytyčeného ORC. c. Následuje návrat pracovních listů k jejich autorům, kteří si je pročtou a pokud něčemu nerozumí, zeptají se toho, kdo jim ocenění a nápad do jejich formuláře napsal. 3. Poté proběhne v každé trojici společná diskuse o jednotlivých ORC a o tom, jak se je autorům daří naplňovat (na tuto diskusi mají trojice 10 minut času, tedy cca 3 minuty na člověka).	- Provedl/a jsem reflexi práce s konkrétní oborově didaktickou dovedností, kterou jsem si vybral/a. - Navrhl/a jsem konkrétní činnosti učitele, směřující k naplňování vybraných oborově didaktických učitelských kompetencí.
25 minut	Burza inspirací k jednotlivým oborově didaktickým dovednostem Smyslem burzy je nechat studenty se stejným (podobným) zaměřením na učitelské dovednosti	Sdílel jsem s kolegy konkrétní činnosti učitele, vedoucí k naplňování

	(ORC), mezi sebou sdílet konkrétní zkušenosti z hodin a typy, jak s těmito dovednostmi v hodinách pracují. 1. Vyzveme studenty, aby do sdílené tabulky (viz příloha A3.) vyplnili svá jména podle toho, jakou dovednost si pro své zaměření se na praxi vybrali. 2. Podle stejného zaměření rozdělíme studenty do skupin po 3-5 členech. Nevychází-li dělení na takto veliké skupiny (některé zaměření si vybralo více než 5 lidí, nebo jen jeden či dva lidé), můžeme skupiny sloučit. 3. Každá skupina má za úkol ke své učitelské dovednosti vytvořit alespoň tři konkrétní příklady toho, jak se dá s danou dovedností pracovat v konkrétní vyučovací hodině. Každý příklad obsahuje popis kontextu hodiny a popis jednání učitele v tomto kontextu. Příklady jsou popsány tak, že jim porozumí i člověk, který je čte poprvé. Tento přehled každá skupina v případě online setkání zpracuje do sdíleného dokumentu. Při jeho zpracovávání studenti dané skupiny mezi sebou sdílejí to, co mají zapsáno ve formuláři pro reflexi (Příloha A2). Takto vzniklý dokument potom zůstává přístupný všem studentům.	vybraných oborově didaktických učitelských kompetencí.
5 minut	Druhý reflektivní seminář je zakončen tím, že studenti ústně sdělí, nebo do sdíleného dokumentu vyplní, každý jednu konkrétní věc, kterou si ze semináře odnáší.	• Zformuloval jsem, co si z reflektivního semináře odnáším.

Třetí reflektivní setkání (po skončení praxe studenta).		
Z tohoto setkání studenti odcházejí s tím, že zreflektovali, co se jim na praxi v souvislosti s výukou daného oboru dařilo a kde jsou jejich příležitosti k dalšímu rozvoji.		
Čas	Blok	S čím jako student z bloku odcházím
10 minut	Úvodní zpřítomňovací kolečko, při kterém každý student shrne maximálně dvěma větami, co si odnáší z praxe.	• Naladil jsem se na sdílení toho, jak proběhla má pedagogická praxe.
45 minut	Interview ve třech krocích	• Zformuloval/a jsem si konkrétní ocenění a

	Cílem interview je probrat, co se jednotlivým studentům na praxích v rámci didaktiky výuky daného oboru dařilo a kde vidí možnosti pro další vlastní rozvoj. 1. Rozdělíme studenty do trojic (v případě online setkání do breakout rooms po trojicích). Trojice vždy pracuje tak, že člen A klade otázky členovi B, který na ně odpovídá a člen C odpovídi člena A telegraficky zapisuje. Zadání otázek obsahuje příloha A3. Role postupně rotují a každý tak má příležitost, jak klást otázky, tak odpovídat, a zároveň pozorně poslouchat a zaznamenávat odpovědi. Po skončení jednoho kola vždy člen C, který zapisoval přečte své zápisky oběma zbývajícím členům. Člen A si na tomto základě pro sebe zformuluje jedno konkrétní ocenění a jedno konkrétní doporučení. Obojí si zapíše. Na jedno kolo je čas 15 minut, dohromady tedy 45 minut.	příležitost k vlastnímu rozvoji.
30 minut	Inspiromat k překonávání nejistot při výuce Smyslem inspiromatu je nechat studenty se stejnými (podobnými) nejistotami z praxe, mezi sebou sdílet konkrétní návrhy, směřující k jejich překonání. I. Vyzveme studenty, aby do sdílené tabulky (viz příloha A4.) vyplnili to, co během Interview ve třech krocích vybrali jako svou situaci, ve které prožívali nejistotu. II. Podle stejného/podobného zaměření rozdělíme studenty do skupin po 3-5 členech. Každá skupina dostane jednu situaci. III. Každá skupina má za úkol ke své situaci navrhnout alespoň dva konkrétní příklady toho, čím mohou jako učitelé dané situaci předcházet a minimálně dva konkrétní příklady toho, jak mohou reagovat na to, když už tato situace vznikne. Pedagog vedoucí seminář může se skupinami sdílet své zkušenosti.	• Zformuloval/a jsem, čím mohu předcházet vzniku situací, které ve mně při výuce vyvolávají nejistoty a jak je mohu řešit a sdílet/a jsem to se spolustudujícími.

	Příklady jsou popsány tak, že jim porozumí i člověk, který je čte poprvé. Příklady každá skupina v případě online setkání zpracuje do sdíleného dokumentu. Při jeho zpracovávání studenti dané skupiny mohou využít to, co mají zapsáno ve formuláři pro reflexi (Příloha A2) a to, co mají zapsáno jako ocenění sebe sama z Interview ve třech krocích. Příklady za každou skupinu se stanou součástí sdíleného všem studentům přístupného dokumentu.	
5 minut	Třetí reflektivní seminář je zakončen tím, že studenti do sdíleného dokumentu vyplní každý jednu konkrétní věc, kterou si odnáší jako inspiraci pro výuku daného oboru. .	• Popsal/a jsem, co si odnáším.

Přílohy

Příloha A1

Pomůcka pro práci s rozvojem vybrané učitelské oborově didaktické dovednosti

Tato pomůcka vede k tomu, aby si člověk stanovil učitelskou dovednost, ve které se chce rozvíjet. Vyplněním pracovního listu získáte konkrétní zaměření svého rozvoje, které bude v souladu s tím, jací chcete být učitelé a bude mít viditelný dopad na žáky, které budete učit.

Zamyslete se nad následujícími otázkami a pak na ně napište čitelné odpovědi (budou je číst vaši kolegové).

1. Na jakou konkrétní oblast svých učitelských **oborově didaktických dovedností** se zaměřím?
(Zde je možné stanovit si svůj, nebo si vybrat jednu z následujících).
 - I. Zprostředkuji žákům a žákyním souvislosti mezi tím, co na hodině probíráme, a jejich aktuálním životem.
 - II. Pracuji s dosavadními znalostmi žáků o tématu/tématech, kterému/kterým se během hodiny věnuji.
 - III. Používám metody, které vedou k zapojení všech žáků do klíčových částí hodiny.
 - IV. Během hodiny si aktivně ověřuji, jak žáci rozumí tomu, co jim právě předkládám.
 - V. Během hodiny cíleně vytvářím prostor pro to, aby si žáci propojili nové učivo s předchozím.
 - VI. Během hodin zařizuji, aby žáci nejen přijímali informace, ale aby je také aktivně zpracovávali, diskutovali o nich a ihned s nimi dále pracovali.
 - VII. Během hodiny cíleně používám principy, které usnadňují žákům porozumění a zapamatování (např. vytvářím vizuální pomůcky a schémata; vytvářím analogie – přirovnávám to, o čem mluvím, k něčemu, co už žáci znají; opakuji klíčové informace několikrát).
 - VIII. Pokud někdo během hodiny udělá v něčem chybu, využiji jí (pokud je to možné) jako materiál pro učení chybujícího, případně i ostatních, tj. vedu žáka/y k odhalení chyby, případně i kroků, které k ní vedly a k nápravě.
 - IX. Na konci hodin ověřuji (například formou exit ticketů), co si kdo z hodiny odnáší a v jaké kvalitě.
 - X. Jiné vlastní.
2. Jak mám zformulovaný svůj osobní rozvojový cíl? V případě využití nabídky výše je možné využít totožnou formulaci.
3. S kterými mými ne/chtěnými učitelskými Já můj ORC souvisí a jak?

4. Jaký dopad má dosažení mého ORC na žáky ve třídě? Uved'te alespoň tři konkrétní příklady.
5. Co konkrétně udělám během přípravy hodiny, aby se mi podařilo ORC během hodiny dosáhnout?
6. Z jakého chování žáků poznám, že se mi ORC daří naplňovat?

Příloha A2

Formulář pro reflexi práce s osobním rozvojovým cílem (ORC)

1. Napište svůj osobní rozvojový cíl, na kterém jste během praxe pracovali:

2. Do jaké míry se vám podařilo tento cíl naplnit v %?

_____ %

3. Jakou konkrétní činností/činnostmi se vám dařilo během hodiny váš ORC naplňovat?

4. Jaký mělo to, že jste pracoval/a se svým ORC, dopad na žáky?

5. Pokud se vám s vaším ORC nepodařilo během vyučovaných hodin pracovat, čím vším myslíte, že to bylo? Co konkrétně uděláte proto, abyste s ním pracoval/a:

6. Cokoli důležitého, co vás ještě k vaší učitelské praxi napadá.

Příloha A3

Formulář pro reflexi práce s osobním rozvojovým cílem (ORC)

Otázky pro osobu A:

1. Který konkrétní okamžik z výuky tvého oboru během praxe bys označil/a za úspěšný? (např. situace, kdy žáci porozuměli klíčovému pojmu/principu; nebo kdy sami objevili svou chybu).
2. Co konkrétně v tomto okamžiku žáci dělali?
3. Jaké učitelské dovednosti jsi v použil/a, aby vybraný okamžik mohl nastat?
4. Které **situace** tě při vedení výuky tvého oboru během praxe nejvíce znejistily? Vyber jednu z nich, kterou dále společně probereme.
5. Kdybys měl/a možnost stejnou situaci zopakovat, co konkrétně bys udělal/a jinak a jak?

Příloha A4.

Tabulka přehledu vybraných nejistot během výuky

	Vybraná nejistota	Jméno studenta
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		

Literatura a zdroje:

Blaschke, L. M., & Hase, S. (2019). Heutagogy and digital media networks: Setting students on the path to lifelong learning. *Pacific Journal of Technology Enhanced Learning*, 1(1), 1–14. <https://doi.org/10.24135/pjtel.v1i1.1>

Burch, N. (1970s). *The conscious competence learning model: Four stages for learning any new skill*. Gordon Training International.
<https://trainingpros.com/conscious-competence-model/>

Canning, N., & Callan, S. (2010). Heutagogy: Spirals of reflection to empower learners in higher education. *Reflective Practice*, 11(1), 71–82.
<https://doi.org/10.1080/14623940903500069>

Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. Simon and Schuster

DUBEC, M., PROCHÁZKOVÁ, L., ŠIMEK, J., (2024). Affinity Continuum: Toward Professional Autonomy. *Transactional Analysis Journal*, 54(3), 295–308.
<https://doi.org/10.1080/03621537.2024.2359300>

JANÍK, T., MAŇÁK, J., KNECHT, P. Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření. *Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-194-2.

JANÍK, Tomáš; SLAVÍK, Jan; NAJVAR, Petr a ČEŠKOVÁ, Tereza. *Metodika 3A: nástroj pro reflexi výuky a hodnocení její kvality*. Brno: Masarykova univerzita, 2022. ISBN 978-80-280-0235-0.

KORTHAGEN, F. A. J. *Jak spojit praxi s teorií: didaktika realistického vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-221-5.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. (2023). *Kompetenční rámec absolventa a absolventky učitelství*.
<https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/10/Kompetencni-ramec-absolventa-a-a-bsolventky-2023.pdf>

NEZVALOVÁ, D. *Reflexe v pregraduální přípravě učitele*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, 72 s. ISBN 8024402084.

TOMKOVÁ, Anna. *Portfolio v perspektivě reflektivně pojatého vzdělávání učitelů*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2018. ISBN 978-80-7290-982-7.